

Sergio Benvenuto

Derridáról, avagy az ön-dekonstrukcióról*

Ez idáig Jacques Derrida volt azon dicsőséges hagyomány utolsó képviselője, amely immár több mint két évszázada tart: a Jól-Gondolkodók-száma-Gyűlöletes-Francia-Szerző hagyományé. A XVIII. századtól kezdve számos generáción át az „azon francia könyvek” kifejezés olyan botrányos műveket jelölt, amelyekről a *prudes [szemérmes]* idős nagynénik szörnyülködésükben elájultak. Egykor a tiltott szerzők az alábbiak voltak: Choderlos de Laclos és Voltaire, később Baudelaire és Rimbaud, azt követően Gide, Sartre, Camus és Bataille; az utolsó „sütet” pedig egyes poszt-strukturalista művekből állt, melyekből Foucault, Lacan, Deleuze és Derrida zavaró provokációi rügyeztek ki. A korábbi időszakokhoz képest a különbség abban áll, hogy míg a XIX. században az értelem gyógyító erejére szorultak az öreg nagynénik, akik nem viselték el, hogy „azon francia könyvek” nem tisztelték a kor trónjait, oltárait és birodalmait, addig napjainkban a nagynénik azért kelnek ki „azon gögös francia szerzőkkel” szemben, mert a szóban forgó szerzők nem tisztelik kellően azokat a hatalmakat, amelyek a világot szellemileg irányítják: a tudományt, a technológiát, a racionalizmust. Derrida – bár soha nem állított semmit a tudomány és a racionalizmus ellen – barokkos stílusával, a gondolkodás piperkőceként szintén jelentős bírálatokat váltott ki.

Például Derrida számos könyvében van – az Errata Corrige analógiájára – elhelyezve egyfajta röpcédula, amely gyakorlatilag pontosítja és korrigálja a könyv tartalmát. Más példát felhozva, egy olyan könyvben, mint a *Glas*, minden oldalon több szöveg – Hegel, Genet és mások – különböző karakterekkel megjelenítve kereszteződik. Az angolszász *clarté* számára felfoghatatlannak az ilyesféle avantgárd művésziprovokációk: nem ez az, amit egy komoly filozófiai traktátustól várnak.

TELHETETLEN FILOZÓFIA

Derrida mindenekelőtt azért búzlik kénesen számos jóra való személy számára, mert radikalizálta a XX. századi nagy filozófia – Heidegger, Wittgenstein és mások által proklamált – anti-metafizikai programját. Bizonyos értelemben Derrida a filozófia azon modern bomlasztó elhivatottságának kihívó [spavaldo] világi hatalma volt, amely elhivatottság a filozófiát mind célja, mind természete tekintetében egyaránt megváltoztatta: a XX. századi nagy filozófia antifundamentalistaként határozta meg önmagát. Wittgenstein számára a filozófia nem alapoz meg semmit, funkciója a nyelvi terápiára korlátozódik: a filozófus nem elméleteket gyárt, hanem kizárólag azon mentális görcsöket gyógyítja, amelyek elméleteket képeznek. Heidegger számára a

* *Derrida o dell'auto-decostruzione*. Szerző: Sergio Benvenuto. A *Világosság* számára magyarra fordította Nagy József (2006).

Lét gyógyítása nem a dolgok fundamentumának irányába visz (amelyre mindennek – igaznak, jónak és szépnek – alapozódnia kellene), hanem a megalapozatlanság irányába: maga a Lét [Sein] feneketlen szakadék. Mármost amit a modern adófizető elvár az állam által finanszírozott filozófusoktól, az teljesen más: ti. azt várja el, hogy a filozófus – kihasználva argumentatív felkészültségét – *megalapozza* azt, amiben az adófizető hisz, ill. azt, amire ő vágyik. Egykor a filozófusok feladata mindenekelőtt Isten létezésének és a lélek halhatatlanságának a bizonyítása volt, vagyis annak bizonyítása, amiről mindenki meg volt győződve (vagy amiről talán nem is voltak annyira meggyőződve, mivel bizonyosság végett a filozófusokhoz fordultak). Ma a filozófusoktól azt várják el, hogy *megalapozzák* a tudomány racionalitását, a technológia, valamint azon liberális demokratikus rendszer pozitív voltát, amelyre az egész bolygót téríteni akarjuk – tehát ismét azt kéri a filozófusoktól, hogy erősítsenek meg mindabban, amiről már meg vagyunk győződve (így azonban fennáll a kétely: mi másért is lehetne a filozófusokhoz fordulni?). A tanárok, a fogorvosok, az újságírók, a boltosok, tehát a jóra való emberek – legyenek bal- vagy jobboldaliak – örülnek, ha valamely professzor úgymond az ő érdekükben gondolkodik, és garantálja, hogy mindaz, amiben hisznek, adekvát filozófiai fedezettel rendelkezik, éppen úgy, ahogy a csekk is bankfedezettel kell rendelkezzen. Éppen a filozófusnak tulajdonított ilyesféle bizonyosító funkciót utasította el Derrida. E helyett kora arcába vágta a filozófia régi és új funkciójának megkülönböztetését: a filozófia ma az „eltávolítás egy módja” [una „via di levare”], mint mondta Michelangelo, vagyis azon (rossz) filozófiák kritizálása, amelyek modern irányultságú életünket irányítják; a filozófia tehát nem a *jó filozófiára* irányuló javaslat. Mindez persze már Szókratésznel is nyilvánvaló, aki maga is dekonstruktivistának tekinthető. Elutasítva azt, hogy annak megmondója legyen, amit az embereknek hinniük és kívánniuk kell, Derrida (szándékosan-zavaróként) azon előfeltevések leépítésében jeleskedett, amelyekről azt gondoljuk, hogy életünk szilárd megalapozásait kell képezzék.

A MODERNITÁS SZENNYESE

Derrida amerikai vetélytársai nevezték el a francia filozófus módszerét dekonstruktivistának. A magam részéről inkább *analitikusnak* nevezném, persze nem az angolszász analitikus filozófia, hanem az eredeti *analuo* (kioldani) értelemben. Derrida, aki filozófiai értelemben tette magáévá Freud tanítását, szándéka szerint azt a csomót akarta kioldani, amely maga a szöveg, éspedig nem a szöveg egyszerűsítése, hanem a csomó struktúrájának megmutatása végett.

Mindazonáltal Derrida mindig is egy kettősség vékony fonalán haladt – és itt felhozható, hogy például jómagam teljesen másképp olvasom őt, mint sok epigonja. A szerzők, akiket Derrida következetesen dekonstruált, nem vele szembenálló vagy tőle idegen szerzők, hanem éppenséggel a mesterei: Artaud és Freud, Foucault és Lacan, Marx és Nietzsche, Husserl, Heidegger és Paul de Man – mind olyan szerzők tehát, akiknek a nyomdokain haladt. Ahogy olaszul mondják, a „szennyest a családon belül mossuk ki”, vagyis a családtagok közti nézeteltérések nyilvánosan nem kitergegetendők. E felfogástól eltérően Derrida mindig is publikusan mosta ki „családja” filozófiai szennyesét, s e mosás olyanokat is lenyűgözött, mint én, aki nem része a „családnak”. Kant, Husserl és Heidegger transzcendentális filozófiájának vonalán Derrida törekvése szellemi atyjainak dekonstruálására – de nem megtagadására – irányult. Volt olyan

arcátlan, hogy feltárja azon említett mesterek metafizikai előfeltevéseit, akik pedig őt az anti-metafizikai kihívásra készítették fel, s mindezzel egyfajta finom öniróniát gyakorolt. Persze Derrida ezzel is a filozófia szókratikus gyökereihez csatolt vissza, hiszen mi más a híres szókratészi irónia, mint önirónia?

Whitehead szerint a teljes nyugati filozófia nem más, mint lábjegyzetek Platón párbeszédeihez. Ezzel analóg módon állíthatjuk, hogy minden filozófiai kreativitás a szókratészi iróniából merít: a filozófus felháborítóan büszkélkedik nem-tudásával, de nem azért, mert nem akar tudni semmit a tudásról. E *docta ignorantia*val érdemelte ki Szókratész a bürök italt, Derrida pedig – éppen halálát követően – a *New York Times* egy publicistájának a szitkozódásait.

Derrida mindig is törekedett arra, hogy félreértsék: dekonstrukcióját gyakran alantas konstrukciónak tekintik. Amikor még hallgatóként először olvastam Derrida két szép tanulmányát Artaud-ról a *La scrittura e la differenza* [*Az írás és az elkülönböződés*]-ben, számomra úgy tűnt, hogy Derridának sikerült leleplezni azon *vitalista* metafizikát, amely nem pusztán a szóban forgó francia költő, hanem a XX. század (a korabeli Párizsban nagy vihart kavará) avantgárd irányzatai nagy részének esztétikai alaptételét képezte. „Hogyan lehet hinni még az esztétikai utópiában Derrida ezen leépítő művelését követően?” – kérdeztem magamtól. Meglepődésemre abban az időszakban valódi Artaud-kultusz terjedt el (Artaud-t tekintették a forradalmi írás paradigmájának), és e forrongásban folyamatos utalások történtek Derrida Artaud-tanulmányaira. Mindez megismétlődött Derrida további dekonstrukciós műveivel is: például úgy olvastam a *Spettri di Marx* [*Marx tükrei*]-t, mint annak a metafizikának a radikális kritikáját, amely Marx politikai filozófiáját ihlette, amikor sokan éppen hogy a Marxhoz való visszatérés kiáltványaként értelmezték azt. Összegezve: sok Derrida-követő az Atyák Derrida-féle szeretetteljes lebontásából a szeretetteljességet és nem a kritikai dekonstrukciót vették át. Azon (naiv?) kevesek közé tartoztam, akik *au pied de la lettre* [*betű szerint*] értelmezték Derrida dekonstrukcióit: neki köszönhetően már nem lehetünk marxisták, husserliánusok vagy lacaniánusok – legalábbis bizonyosan nem úgy, mint korábban.

A FILOZÓFIA PÁRTJA

Hogyan lehetséges Marxt dekonstruálni és ugyanakkor a marxista baloldal medrében maradni? Miképpen lehetséges Heideggert dekonstruálni s ugyanakkor az övével azonos felfogást vallani, miszerint az időbeli – és nem a jelenlét – a lényegi? Lehetséges úgy dekonstruálni Lacant, hogy ugyanakkor a pszichoanalízist Lacan nélkül kevésbé értékesként fogjuk fel? A filozófus – aki bizonyos értelemben mindig dekonstruktivista – nem a Marson él. Arisztofanész Szókratészt ironikusan a felhők közé helyezte – és sokan úgy gondolják, hogy Derrida is, mint példaszerű filozófus, az írás felhői közt él. De a nagy filozófus – úgy tűnik – éppen abban a mértékben él az írás egén, amely mértékben egy testet alkot városával és szellemi „bandájával”. Szókratész sosem ment túl Athén falain, s ezzel analóg módon Derrida sohasem lépett ki háttérkultúrája kerítésé, vagyis az európai értelmiség diaszporikus és kozmopolita eszménye, a hatvanas és hetvenes évek művészeti és irodalmi avantgardja, valamint a párizsi baloldal mögül. Derrida, az analitikus filozófusoktól eltérően, nem az amerikai campusok gazdag felhői közt élt: mindazt, amit mondott és írt, egy adott – s talán már meghaladott – francia kultúra családias szagát hatották át.

Derrida baloldaliként gyakran kötelezte el magát az igazságosságért vívott harcban, de így sem vált „baloldali filozófussá”: az igazi filozófus nem támogat egy politikai *tábort* sem, kizárólag a filozófia táborához hú. Képes volt lenyűgözni olyan embereket is, mint jómagam, mert nem vált azon „család” militánsává, amelynek tagja volt, hanem szemérmetlenül rézsútosan átvágott azon. A XX. század lehetetlen filozófusi kör négyesítésének örököse volt: az effektív elkötelezettség és a kritikai szellem összeegyeztetésén fáradozott. Ez a filozófus paradoxonja: ő is saját korának és városának embere, ugyanakkor elégedetlen korával és városával, ironikusan *különböző* a kortárs honfitársak hiteihez és vágyaihoz képest. Hiperérzékeny és rendkívül ideges interpretátora kora hangulatának, ugyanakkor külön magányos.

Fordította Nagy József